

LADA ČALE FELDMAN, INES PRICA (ur.)

Devijacije i promašaji

Institut za etnologiju i folkloristiku

Zagreb 2006 | 267 stranica

GORAN PAVLIĆ

Zbornik »Devijacije i promašaji« mogao bi se u kategorizirajućem programatskom žaru nazvati i kamenom temeljcem »socijalističkih studija«. Budući da smo od faktičkog i formalnog sloma socijalizma odmakli gotovo dva desetljeća, samo se po sebi razumije da pritom ne može biti riječi ni o kakvom istraživačkom projektu prožetom nekakvim autentičnim socijalističkim etosom. Možda se konture »projekta« najbolje mogu izraziti riječima samih urednica u predgovoru: »Stoga se intencija zbornika smješta mimo ako ne i usuprot sklonosti da o vlastitoj predtranzicijskoj, socijalističkoj kulturi ponudi neku od unaprijed zgotovljenih zaokruženih vizura, koje bi se olako oslonile na njezine vremenske razdjelnice, precizne uzroke postanka i raspada.« (str. 5).

Sukladno ovako naznačenim okvirima, zbornik obuhvaća radove etnologijske/etnografske, historiografske i kulturnostudijske provenijencije koji su se pozabavili nekim najeminentnijim fenomenima socijalističkog razdoblja. Kako urednice i naglašavaju, bez pretenzija na zaokružen ili definitivan sud, i to u metodološkom i sadržajnom smislu. Zbirka sadrži deset članaka u rasponu od metodološko-epistemoloških rasprava, preko kulturnostudijskih analiza istaknutih ikona socijalističke zbilje do fenomenoloških refleksija o nekim ključnim ideologijskim momentima socijalizma poput pionira, NOB-a i Tita. Budući da su prilozi iz zadnje kategorije aktualni, ali i napose relevantni u okviru temata ovog broja, njima

201

PRIKAZI I RECENZIJE*

DISKREPANCIJA

SIJEČANJ 2007.

SVEZAK 8 | 12 BROJ

ću posebnu pažnju posvetiti nešto kasnije.

Zbornik otvara rad Ines Prica »Etnologija postsocijalizma i prije: Ili: Dvanaest godina nakon 'Etnologije socijalizma i poslije'« u kojem autorica pokušava detektirati mjesto hrvatske etnologije u kontekstu postsocijalističkih studija koji se ne uspijevaju distancirati od pokroviteljskog pristupa »nerazvijenim nacionalnim« etnologijama. Time propuštaju formirati teorijsko-istraživački pogon koji bi se, pored povlaštene »prosvjetiteljske« teorijske pozicije, bazirao bitno i na teorijskom i praktičkom radu etnologa »iznutra«.

Slijedi prilog Reane Senjković »Izgubljeni u prijenosu: O kulturnim studijima u uvjetima vladavine ljevice« koji na zanimljiv način prikazuje rođenje kulturnih studija u Hrvatskoj i to iz pera naveliko proskribiranog Šuvara. Za razliku od akademski pozicionirane baze engleskih kulturnih studija koji su od stvaranja oponirali aktualno cvatućoj masovnoj kulturi, Šuvar kao član političkog establishmenta uspijeva izvesti kritiku analognih tendencija u socijalističkoj kulturi na tragu gramscijevskog hegemonijskog koncepta.

U članku »Bijela knjiga, nepoćudna književnost u kulturnostudijskoj perspektivi«, Lada Čale Feldman analizira famozni slučaj Bijele knjige, svojevrsnog index librorum prohibitorum koji je po mnogima bio čvrsta naznaka zadnjih hroptaja socijalizma. Autorica prikazuje specifičnost tog »projekta obrane« ideoloških temeljaca socijalizma od degenerativnih tendencija u tadašnjoj kulturnoj sferi, primjereno kontekstualizirajući problem i sagledavajući implikacije koje su iz njega proizlazile/mogle proizlaziti.

Svetlana Slapšak u radu »Osveta slabih učenika: Stilistika i raspad predratne disidencije u Srbiji« daje prikaz disidentskog diskursa kao bitno reakcionarnog s tvrdim protumodernim

tendencijama. Estetska i politička komponenta su u njemu međusobno instrumentalizirane tvoreći tako kvazi-opozicioni ideološki imaginarij, koji je time uvijek imao pribježište u proklamiranoj autonomiji estetske domene. Slijedi članak Deana Dude »'Užas je moja furka': Socijalistički urbani imaginarij Branimira Štulića« gdje autor »češljanjem« Štulićeve diskografije nastoji pružiti osvrt na autorski i lični značaj ovog neumrlog »heroja bolje prošlosti« kao jedinstvene pop-kulturne ikone ovih prostora. Nadalje, Ivo Žanić u članku »Podvučeno žutim: Raspad Jugoslavije i značenjsko-funkcionalne transformacije jedne krilatice, 1987-2004« poduzima vrlo zanimljivu semiotičko-semantičku analizu krilatice »podvučeno žutim« s njezinim nesamjerivim, u smislu neočekivanim, političkim implikacijama.

Sljedeći rad, autorice Renate Jambrešić Kirin pod naslovom »Politička sjećanja na Drugi svjetski rat u doba medijske reprodukcije socijalističke kulture« je u okviru našeg temata višestruko zanimljiv. Naime, on (uz sljedeća dva) funkcionira bar na dvostrukom fonu politizacije sjećanja. Na prvoj, uvjetno rečeno teoretskoj, razini on predstavlja ogledni primjerak refleksije meta-historiografske naravi. Naime, kako je kod nas pitanje socijalističkog razdoblja hrvatske povijesti jako daleko i od načelne apsolviranosti čak i u akademskim krugovima (o domeni dnevnopolitičkog diskursa da i ne govorimo), ovaj rad pruža primjer kompetentnog bavljenja materijom sukladno gabaritima odabranog diskursa. Pritom uspijeva izmaći zamkama uplitanja u »razrješavanje« plitkih, kvazi-ideoloških prijepora kojima je hrvatska historiografija, odnosno, onaj njezin eksponirani dio s pretenzijom »stvaratelja sjećanja« bolno opterećena.

Na drugoj, sadržajnoj razini, rad pruža izvrsnu analizu upravo takvih »sjećajno-tvornih« elemenata socijalizma koji

su funkcionirali kao jamci opstojnosti modernizacijskog socijalističkog projekta. Konkretno, kruta formalizacija komemorativnih rituala i spomen obilježja trebala je nadomjestiti »predmoderne« obrasce pamćenja i služiti kao osnova formiranja radikalno novog, socijalističkog identiteta koji bi raskinuo sa svim tradicionalnim oblicima. U okviru galopirajuće modernizacije dolazilo je i do nužne diferencijacije među stanovništvom, pa tako i one identitetske. Da bi doskočili tomu, osmišljavatelji kulturne politike posegnuli su i za sredstvima pop-kulture, napose masovnim medijima. Tu se odigravao bitan »nastavak politike drugim sredstvima«. Međutim, autorica upozorava na zanimljiv fenomen s potencijalno subverzivnim konotacijama, a to je pojava rubrike »Arena traži vaše najmilije« u popularnom zagrebačkom tjedniku Arena. Nasuprot javno proklamiranim praksama kolektivističke tvorbe identiteta, ova je rubrika potencirala personaliziranu, intimističku opciju pamćenja, oponirajući na taj način poželjnoj, »službenoj« herojskoj verziji komemoracija kao tvorbenih momenata legitimnog socijalističkog sjećanja.

Prilog Maje Brkljačić »Svinjska glava. Priča o djetinjstvu« na vrlo zanimljiv način pruža pregled narativa koji su postojali oko Titove biografije. Iako naizgled benigna, predrevolucionarna biografija vođe NOB-a uvelike je nadrasla značaj pukog prikaza faktografije jednog seoskog dječaćića. Određivanjem ključnih odrednica prikazivanja, uspostavio se i svojevrsni kanon reprezentacije koji je bitno odredio i poetske, moralne, političke, pedagogijske, ali i historiografske diskurse. Zagorje je tako figuriralo kao pitoreskno područje skromih, vrijednih i siromašnih seljaka, ali i revolucionarnih velikana (Gubec kao klasno osvješteni borac protiv eksploatatora i u stanovitom smislu preteča komunističkog borca Tita). Titovo je pak djetinjstvo od najranijih dana odavalo zametak

budućeg borca koji je prkosio (nelegitimnim) tradicionalnim autoritetima. Prikazan kao virulentan mladić sklon uobičajenim dječaćkim okupacijama, ali i »borbi za pravicu« sukladno visokim moralnim načelima, Tito je u prikazima već kao dječak bio idealni prototip »novog čovjeka« koji je svojim individualnim putem anticipirao socijalističku budućnost.

Ildiko Erdei u radu »Odrastanje u poznom socijalizmu – Od 'pionira malenih' do 'vojske potrošača'« prikazuje formaciju i profiliranje pionirske organizacije. Proizašla iz borbenog podmlatka NOV-a, već od 1950. organizacija zadobija svoje konstitutivne konture. Sukladno klasičnom modernističkom teleologizmu, čitav je socijalistički projekt prvenstveno budućnostan, krećući k apsolutnoj realizaciji u neodredivoj budućnosti. Za realizaciju tako obimne zadaće bilo je nužno oformiti kadar koji će održati projekt razvoja »novog socijalističkog čovjeka«. No, rastućom komunikacijom sa Zapadom, dolazilo je i do sve većeg razdora između kulturnih praksi djece i normativnog ideala koji je bio oličen u statusu pionira. Kroz prikaz pojedinih od tih konzumerističkih praksa (poput albuma sa sličicama, igre »Monopoli«, popularnih televizijskih reklama itd.) autorica oslikava genezu te rastuće diskrepancije, ali ne uspijeva, nažalost, pružiti čvršći prikaz kauzalnog niza koji je formirao te rascjepe.

Posljednji prilog autorica Kirsti Mathiesen Hjemdalh i Nevene Škrbić Alempijević »Jesi li jedna od nas? S proslave Titova 112. rođendana« predstavlja stanovitu metodološku raspravu koja je nastala kao refleksija na status Kumrovca kao etnološkog muzeja na otvorenom. Već od samih početaka formacije tog memorijalnog centra, postav je nadmašivao puku »mauzolejsku« funkciju. No u devedesetima, sukladno novoj ideološkoj orijentaciji, muzej

nužno doživljava svoju preorijentaciju s tim da ni danas još nije učvršćena programska profilacija. Razumljivo, u skladu s još uvijek prijepornom i nedovršenom evaluacijom Brozove uloge u hrvatskoj povijesti. Od grotesknih primjera micanja Kumrovca iz geografskih (s ciljem: mentalnih) karata u devedesetima do prerastanja Kumrovca u stanovito središte pop-kulturne i folklorne komemoracije svakog 25. svibnja, historijat ovog mjesta definitivno pruža plodno istraživačko tlo za buduće socijalističke studije.

Kao potencijalna polazna točka takvih studija, zbornik formira široku i čvrstu bazu za buduća bavljenja socijalističkim razdobljem hrvatske (ali potencijalno i šire) povijesti. Kao što i njegova sama organizacija i sadržaj sugeriraju, to neće moći biti sprovedeno unutar granica pojedinih disciplina. A za tako ambiciozan i sveobuhvatan projekt, zbornik predstavlja dostojno polazište.